

AUTIZM SPEKTRIDA BUZILISHI BO'LGAN BOLALARDA NUTQNING O'ZIGA XOSLIGI

Vapoyeva Ra`no Raximberganovna

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch

davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

vapoyevaranogmail.com

Аннотация.: В статье представлены психологические особенности раннего детского аутизма, эмоциональные связи у детей с расстройствами аутистического спектра, вербальные и невербальные средства общения, речевые нарушения, различия в формировании и проявлении речи.

Ключевые слова: аутизм, общение, речь, аномалия, интеграция, логопедия, эмоциональные связи, эхолалия, устная речь, аграмматизм, механическая память.

Annotatsiya: Maqolada erta bolalik autizmini psixologik xususiyatlari, autizm spektrida buzilishi bo'lgan bolalarda hissiy aloqalar, verbal va nonverbal muloqot vositalari, nutq buzilishlari, nutqning shakllanishi va namoyon bo'lishidagi farqlar keltirilgan.

**Kalit so`zlar:** autizm, muloqot, nutq, anomal, integratsiya, nutq terapiyasi, hissiy aloqalar, exolaliya, og`zaki muloqot, agrammatizm, mexanik xotira.

Abstract: The article presents the psychological characteristics of early childhood autism, emotional connections in children with autism spectrum disorders, verbal and nonverbal means of communication, speech disorders, differences in the formation and manifestation of speech.

Keywords: autism, communication, speech, anomalous, integration, speech therapy, emotional communication, echolalia, verbal communication, agrammatism, mechanical memory.

Mahalliy va xorijiy adabiyotlarda autizm holatlari har 10 ming yangi tugʻilgan chaqaloqqa 15-20 holatda uchraydi va autizm oʻgʻil bolalarda qizlarga qaraganda 4-4,5 baravar tez-tez uchraydi. Shuningdek, vaqt oʻtishi bilan autizmning chastotasi aniq oʻsish tendensiyasiga ega va milliy, irqiy, geografik va boshqa koʻplab omillarga bogʻliq emasligi qayd etilgan, bu esa ushbu ogʻir ruhiy buzilishning mahalliy emas, balki universal xususiyatini taʼkidlaydi. Autizmning kelib chiqish sabablari yetarlicha aniqlanmagan. Bunday bolalarning birinchi, eng ogʻir variantining belgilarini koʻrsatadigan autistik bolalarning katta qismida qoʻpol buzilishlar hayotning boshidanoq sodir boʻlmaydi. Bir yoshga toʻlgunga qadar, bu bolalar “ortiqcha muloqotda boʻlgan” taassurot qoldiradilar: ular faol ravishda koʻz bilan aloqa qilishni izlaydilar, hissiy noqulayliklarga va manzara oʻzgarishiga juda sezgir. Ular koʻpincha nutqning erta va tez rivojlanishiga ega. 1,5-2 yoshda oʻtkir, koʻpincha halokatli, qoʻrquv davri bilan yomonlashishi, nutqning parchalanishi, faollik, birinchi hayajon, soʻngra odatda tashqi provokatsiyadan keyin paydo boʻladigan spontanlikning kuchayishi: infektsiya, intoksikatsiya, psixogeniya (koʻchib oʻtish; onadan, buvidan ajratish; bolalar bogʻchasiga, kasalxonaga joylashtirish). Bunday hollarda shizofreniya tufayli autistik dizontogeneznining regressiv varianti haqida gapirish mumkin. Bir qator autizmli bolalarda tashqi muhitdan ajralishi, ijtimoiy aloqalarga boʻlgan ehtiyojning pastligi, boshqalar bilan elementar aloqa va ijtimoiy xulq-atvor koʻnikmalarining shakllanmaganligi, aqliy faolligi pastligi belgilari namoyon boʻladi, bu ularning tashqi dunyodan eng katta ajralishini koʻrsatadi.

Autizm bolalarda birinchi soʻzlar odatda erta paydo boʻladi. Kuzatishlarning 63 foizida (K.S. Lebedinskaya, O.S. Nikolskaya) bu oddiy soʻzlar: *onam, dad, bobo*. Biroq,

51% hollarda ular kattalarga murojaat qilmasdan ishlatilgan. Ikki yoshdan boshlab, autizm bolalarning aksariyati odatda aniq talaffuz bilan frazeologik nutqni rivojlantiradilar, ammo bolalar odamlar bilan aloqa qilish uchun deyarli foydalanmaydilar. Autizm bolalar nutqning ekspressiv tomonini rivojlantirishda bir vaqtning o'zida o'ziga xoslik bilan nutq haqiqatiga o'ziga xos munosabatda bo'lishadi. Nutqni idrok etishda so'zlovchiga nisbatan kamaygan (yoki umuman yo'q) reaksiya seziladi. Unga yuborilgan oddiy ko'rsatmalarga e'tibor bermasdan, bola unga aytilmagan suhbatga aralashishi mumkin. Bola jim, shivirlangan nutqqa eng yaxshi javob beradi. Olib borilgan tadqiqotlarda chaqaloqlarda namoyon bo'ladigan birinchi faol nutq reaksiyalari kechikishi, yo'qligi yoki kamayishi, intonatsiyadan mahrum bo'lishi mumkinligi va gu-gulashning kechikishi 31% bolada kuzatilgan bo'lsa, 11% da gu-gulash kuzatilmaydi, 24% da esa zaif ifodalangan [6]. Ko'rib chiqilayotgan bolalar kamdan-kam hollarda savol berishadi va agar shunday bo'lsa, ular takrorlanadi. Shu bilan birga, o'zlari bilan yolg'iz qolgan bolalar boy nutq mahsulotlarini kashf etadilar: ular biror narsa aytadilar, she'r o'qiydilar, qo'shiqlar kuylashadi. Ba'zi bolalar aniq so'zlashuvni namoyish etadilar, ammo shunga qaramay, ulardan ma'lum bir savolga javob olish juda qiyin, ularning nutqi vaziyatga mos kelmaydi va hech kimga aytilmaydi. Eng og'ir guruhning bolalari - K. S. Lebedinskaya va O. S. Nikolskaya tasnifiga ko'ra 1-chi - og'zaki tilni hech qachon o'zlashtira olmaydi. 2-guruh bolalari “telegrafik” nutq shtamlari, exololiya, olmoshining yo'qligi (ular o'zlarini ism yoki uchinchi shaxsda - u, u deb atashadi) bilan ajralib turadi [2]. Ularning muloqotdan qochish istagi, ayniqsa nutqdan foydalanish, ushbu toifadagi bolalarning nutqini rivojlantirish istiqbollari salbiy ta'sir qiladi. Fikrlash. O. S. Nikolskaya, E. R. Baenskaya, M. M. Libling ta'kidlaganidek, RDA bo'lgan bolalarda individual qobiliyatlarning yo'qligi haqida gapirmaslik kerak, masalan, ularda umumlashtirish, rejalashtirish qobiliyati mavjudligi ta'kidlangan [3], [4]. Autizm tashxisli bolalarda nafaqat rivojlangan autizm turlari, balki nutqni rivojlantirish variantlari ham kuzatiladi, garchi kommunikativ funktsiya va nutq stereotiplari buzilishi mavjud. Maxsus adabiyotlarda autizm tashxisli bolalarda nutq buzilishining to'rtta varianti ajratib ko'rsatilgan. Birinchi

variantning xususiyatlari - nutqning erta shakllanishi (2-5 oyligida qichqiriqning paydo bo'lishi, 5-7 oyligida bo'kish, birinchi so'zlar - 8-12 oyligida, birinchi iboralar - birinchi so'zlardan deyarli darhol keyin.) va uning regressiyasi (ayniqsa, tashqi) 2-2,5 yil. Ba'zi bolalarda tashqi nutq deyarli yo'qoladi. Ikkinchi variantning o'ziga xos xususiyatlari - nutqning kech shakllanishi (3-5 oy ichida paydo bo'lishi, birinchi so'zlar 1-yildan 2 oydan 3 yilgacha), soʻz boyligining sekin toʻplanishi, frazeologik nutqni oʻzlashtirishda qiyinchilikka duch kelishi. Uchinchi variantdagi bolalarda birinchi soʻzlar yil oldidan paydo boʻladi va iboralar 12-16 oydan boshlab, soʻz boyligi tez toʻplanadi, frazeologik nutq grammatik jihatdan murakkablashadi. Ularning nutqining oʻziga xosligi uning stereotiplanishida, shuningdek, uni aloqa vositasi sifatida ishlatish qiyinligidadir, ammo bu autizm tashxisli bolalarning barchasi uchun xosdir. Toʻrtinchi variantdagi bolalarda nutqning erta rivojlanishi normaga yaqin, soʻngra frazemaviy nutqning xarakterli regressiyasi, soʻngra agrammatizm bilan 5-6 yoshgacha uning toʻxtatilishi. Harakat koʻnikmalarini rivojlantirish ham turli yoʻllar bilan sodir boʻladi.

Shunday qilib, ularda rivojlanishning kechikishi natijasida nutq buzilishlari, olmoshlar va feʼl shakllarini notoʻgʻri ishlatish "men" ongining kechikib shakllanishi kuzatiladi. K. Gilberg va T. Peters autizmida nutq va tilning buzilishi bor deb hisoblashadi. Autizmida nuqsonning asosi koʻproq darajada muloqotni tushunishning buzilishidir. Asosiy muammo muloqotning maʼnosini tushunish qobiliyatining cheklanganligi, yaʼni ikki kishi oʻrtasida maʼlumot almashinish jarayonini anglanmasligidir. Nutqning buzilishi, asosan, aloqa buzilishining natijasi boʻlib, boshqalar bilan aloqa qilishda qiyinchiliklarni kuchaytiradi, shuning uchun nutqni rivojlantirish boʻyicha ishlarni imkon qadar erta boshlash kerak [5, [6].

Adabiyotlar:

1. Андреева А.И. Социальная психология. :М.,Аспект Пресс, 2001.
2. Карвасарская И.Б. В стороне. Из опыта работы с аутичными детьми. - М.: Теревинф, 2003. - 70 с.
3. Карвасарский Б.Д. Психотерапия. - М.: Медицина, 1985. - 304 с.
4. Башина В.М., Симашкова Н.В. Современные подходы к проблеме детского и атипичного аутизма// Конгресс по детской психиатрии. - М.: РО- СИНЭКС, 2001 (С. 28 - 32).
5. Беттельхейм Б. Пустая крепость: Детский аутизм и рождение «Я». - СПб: Академический проект, 2004. - 784 с.
6. https://research.autism.help/?_ga=2.164306047.1715234788.1673279168-1797801812.1673279168